

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.38>

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Пчеліна О.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства**Харківського національного університету внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0003-0224-1767*

Пчеліна О.В. Поняття, ознаки та види процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

У статті наголошується, що реформування інституту кримінального провадження має супроводжуватися не лише вдосконаленням формальних механізмів прийняття рішень, а й наповненням цього процесу змістом, орієнтованим на права людини, принципи верховенства права, змагальності, пропорційності та передбачуваності. Акцентовано на необхідності врахування сучасних викликів, серед яких – інтеграція цифрових технологій у діяльність органів досудового розслідування, удосконалення механізмів захисту прав постраждалих, особливо вразливих осіб, а також адаптація найкращих європейських практик. Здійснено аналіз сучасного стану наукової розробки проблематики, відзначається багатовекторність підходів до визначення сутності процесуальних рішень. Окрема увага приділяється визначенню поняття процесуальних рішень у законодавстві, зокрема аналізується ч. 1 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу України. Здійснено ґрунтовний огляд існуючих наукових підходів до розуміння сутності процесуальних рішень, їх змісту, форми і структури. Запропоновано власне обґрунтування необхідності подальшої систематизації цієї правової категорії для формування ефективної, справедливої та гуманної системи кримінальної юстиції, що відповідає сучасним вимогам та викликам суспільства. Визначено процесуальні рішення в кримінальному провадженні як індивідуально-правові акти, які приймаються компетентними суб'єктами у встановленій законом процесуальній формі, спрямовані на вирішення питань, що виникають під час кримінального провадження й які призводять до виникнення, зміни або припинення юридичних прав та обов'язків його учасників, формують процесуальні наслідки, гарантують баланс між публічними інтересами держави та захистом прав людини, обов'язкові для виконання й можуть супроводжуватися примусовою силою держави. Виокремлено види процесуальних рішень у кримінальному провадженні за суб'єктом прийняття, за формою процесуального акта, за стадією кримінального провадження, за правовими наслідками, за змістом і спрямованістю, за способом прийняття.

Ключові слова: процесуальні рішення, кримінальні процесуальні рішення, судові рішення, кримінальне провадження, процесуальні акти, досудове розслідування, кримінальна юстиція, кримінальний процес, європейські стандарти, сутнісні ознаки, види.

Pchelina O.V. The concept, features, and types of procedural decisions in criminal proceedings.

In the article it has been that reforming the institution of criminal proceedings must involve not only improving the formal mechanisms for decision-making but also ensuring that this process is infused with a focus on human rights, the principles of the rule of law, adversarial proceedings, proportionality, and predictability. The necessity of addressing current challenges has been highlighted, including the integration of digital technologies into the work of pre-trial investigation bodies, enhancement of mechanisms for protecting the rights of victims – especially vulnerable individuals – and the adaptation of best European practices. An analysis of the current state of scientific development on the subject has been carried out, noting the diversity of approaches to defining the essence of procedural decisions. Special attention has been given to the definition of procedural decisions in legislation, in particular, an analysis of Part 1 of Article 110 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The article provides a thorough review of existing scholarly approaches to understanding the essence, content, form, and structure of procedural decisions. The author proposes their own justification for the further systematization of this legal category to form an effective, fair, and humane system of criminal justice that meets the modern demands and challenges of society. Procedural decisions in criminal proceedings have been defined as individual legal acts adopted by authorized entities in a statutory procedural form, aimed at resolving issues arising during criminal proceedings which result in the emergence, modification, or

termination of the legal rights and obligations of their participants, create procedural consequences, guarantee a balance between the public interests of the state and the protection of human rights, are mandatory for execution, and may be enforced by the state if necessary. Types of procedural decisions in criminal proceedings have been distinguished by adopting entity, procedural act form, stage of criminal proceedings, legal consequences, content and direction, and method of adoption.

Key words: procedural decisions, criminal procedural decisions, judicial decisions, criminal proceedings, procedural acts, pre-trial investigation, criminal justice, criminal process, European standards, essential features, types.

Постановка проблеми. Процесуальні рішення, як складова кримінального процесу, мають визначальний вплив на забезпечення балансу між ефективністю досудового розслідування, дотриманням прав і свобод учасників провадження та гарантією справедливого судового розгляду. Від якості прийняття процесуальних рішень безпосередньо залежить динаміка та результативність кримінального процесу, можливість своєчасного реагування на кримінальні правопорушення, а також забезпечення законності й правопорядку в державі.

В умовах реформування інституту кримінального провадження особливу увагу слід приділити не лише формальним аспектам ухвалення рішень, а й змістовному наповненню цього процесу, орієнтованому на права людини та принципи верховенства права. Процесуальні рішення мають бути виваженими, обґрунтованими, відповідати засадам змагальності, пропорційності та передбачуваності. Водночас вони повинні враховувати сучасні виклики, що стоять перед органами досудового розслідування, прокурорами, суддями та іншими суб'єктами кримінального провадження, зокрема – впровадження цифрових технологій, вдосконалення механізмів захисту постраждалих, особливо вразливих категорій осіб, а також інтеграцію кращих європейських практик.

Зважаючи на вищенаведені обставини, осмислення сутності процесуальних рішень у кримінальному провадженні та визначення їх видів є необхідною передумовою для формування ефективної, справедливої та гуманної системи кримінальної юстиції, здатної відповідати потребам сучасного суспільства та викликам часу.

Стан опрацювання проблематики. Питання визначення поняття, ознак і видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні залишається одним із найбільш дискусійних у сучасній юридичній науці. Серед науковців, які досліджують цю тематику, варто згадати такі імена, як Я.А. Бурлака, Н.В. Глинська, О.В. Глиняний, М.П. Климчук, А.Є. Пастух, В.І. Чорнобук, С.О. Шульгін та інші. В їхніх працях розкриваються різні підходи до тлумачення процесуальних рішень, визначення їх сутності та структури, акцентуючи увагу на різних аспектах: юридичних наслідках, формі й процедурі ухвалення, суб'єктному складі, впливі на права учасників провадження тощо. Проте, попри наявність значної кількості публікацій, питання чіткого визначення поняття, ознак і класифікації видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні залишається відкритим і потребує подальших комплексних досліджень.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан наукової розробки проблеми визначення поняття, сутнісних ознак і видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні, а також окреслити основні теоретичні підходи до цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що законодавець у ч. 1 ст. 110 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України пропонує під процесуальними рішеннями розуміти «всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду» [1]. Ба більше, в ч. ч. 2–4 цієї ж статті вказується, що:

- «судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 цього Кодексу»;

- «рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне»;

- «обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у статті 291 цього Кодексу» [1].

З наведеного помітно, що акцент зроблено на суб'єкті та формі прийняття таких рішень. Проте інших сутнісних ознак, які дозволяли б розрізняти процесуальні рішення в кримінальному провадженні, законодавець не деталізує, залишаючи це питання для доктринального осмислення та подальших досліджень.

Водночас аналіз фахової наукової літератури демонструє, що питання про поняття, ознаки та види процесуальних рішень у кримінальному провадженні досі не знайшло свого однозначного вирішення. Ба більше, вказана проблематика викликає зацікавленість у багатьох учених [2–9].

Так, сформувалися різні підходи до тлумачення процесуальних рішень у кримінальному провадженні й визначення їх сутнісних ознак. Наприклад, під досліджуваною категорією пропонують розуміти: «висновки органу дізнання, слідчого, прокурора, суду з вирішення питань, які виникають в ході провадження у кримінальній справі, які утворюють, змінюють чи припиняють права і обов'язки учасників кримінального провадження» [6, с. 207]; «правовий акт, у якому органи досудового розслідування і суду в межах своєї компетенції у визначеному законом порядку дають відповіді на питання, що виникають у справі, та виражають владне волевиявлення про дії, що впливають з установлених обставин і приписів закону, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства» [9, с. 265]; «виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли по справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства» [7, с. 24]; «висловлені у письмовій формі правозастосовчі акти, які пов'язані з обмеженням основних конституційних прав учасників процесу» [2, с. 11]; «виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, у якому компетентні державні органи і посадові особи у передбаченому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли у справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, які впливають з установлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства» [8, с. 58]. Своєю чергою, А.Є. Пастух оперує терміном «кримінальні процесуальні рішення», під яким пропонує розуміти «рішення суб'єктів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, наділених владно-розпорядчими повноваженнями, прийняті в межах кримінального провадження, які мають визначену цим кодексом форму, адресовані визначеному колу осіб, прийняття яких тягне за собою настання юридичних наслідків» [3, с. 21]. С.О. Шульгін наголошує, що «процесуальним спільним рішенням слідчого і прокурора є процесуальний акт, що оформлюється одним процесуальним документом у встановленій законом процесуальній формі, прийнятий та погоджений у межах процесуальних повноважень слідчого та прокурора, і який відповідає вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості, складений на підставі здійсненої оцінки наявних доказів, що покладені у його основу та спрямований на досягнення завдань кримінального провадження» [5, с. 7–8].

На нашу думку, багатоваріантність підходів до визначення сутності процесуальних рішень у кримінальному провадженні є закономірною, враховуючи складність і багатогранність самого кримінального процесу. Кожне з наведених вище визначень акцентує увагу на різних аспектах: хтось вбачає ключову роль у юридичних наслідках рішень, інші – у формі та процедурі їх прийняття, ще інші – у суб'єктному складі чи впливі на права учасників провадження. Вважаємо, що універсального визначення, яке б цілком враховувало всі особливості процесуальних рішень, наразі не існує, адже кримінальне провадження постійно еволюціонує під впливом суспільних запитів, змін у законодавстві та практичних викликів. Водночас практична значущість процесуальних рішень полягає не лише в їхній юридичній природі, а й у здатності забезпечувати баланс між інтересами держави й особи, між захистом суспільства і дотриманням прав людини. Саме тому важливо, щоб такі рішення ухвалювалися з урахуванням як системних цінностей кримінального процесу, так і конкретної життєвої ситуації. На наше переконання, в сучасних умовах особливий акцент слід робити на прозорості, обґрунтованості та передбачуваності процесуальних рішень. Крім того, підтримуємо ідею про необхідність постійного вдосконалення підходів до розуміння та реалізації процесуальних рішень, зокрема шляхом інтеграції європейських стандартів, розвитку електронного правосуддя й адаптації до нових викликів, які ставить перед нами сучасність. Лише за такої умови кримінальне провадження зможе залишатися дієвим інструментом справедливості й захисту прав кожного учасника кримінального провадження.

Зокрема, В.І. Чорнобук зазначає, що «ці правозастосовчі акти мають відповідати вимогам, визначеним у кримінально-процесуальному законі (законності, обґрунтованості, мотивованості); вимогам, які впливають із принципів кримінального процесу (справедливості, повноти, всебічності, об'єктивності, своєчасності); вимогам, які сформульовані судово-слідчою практикою і процесуальною наукою (визначеність, грамотність, логічність, послідовність, культура оформлення)» [2, с. 11–12]. О.В. Глиняний, розкриваючи місце та значення обвинувального акта в системі кримінальних процесуальних рішень, серед ознак, що характеризують процесуальні рішення, називає індивідуально-правову спрямованість, підсумковий характер, обов'язковість та забезпеченість примусовою силою держави, здатність породжувати юридичні права й обов'язки, обов'язковість прийняття за наявності передбачених законом підстав, вираження у встановленій законом процесуальній формі [4, с. 8].

Наведене вище демонструє, що сутнісні ознаки процесуальних рішень у кримінальному провадженні визначаються їхньою ключовою роллю в забезпеченні збалансованості між публічними інтересами держави й захистом прав людини. Передусім вони мають індивідуально-правову спрямованість, адже кожне процесуальне рішення ухвалюється щодо конкретної ситуації, учасника процесу або обставин кримінального провадження. Такі рішення завжди приймаються компетентними суб'єктами, визначеними законом, і лише в чітко встановленій процесуальній формі, що гарантує їхню визначеність, правову силу та можливість перевірки. Істотною ознакою є обов'язковість виконання для всіх адресатів, адже саме авторитет держави забезпечує дотримання прийнятих рішень, а у разі їх невиконання – наявність механізмів примусового впливу. Крім того, особливність процесуальних рішень полягає й у тому, що вони породжують, змінюють або припиняють юридичні права й обов'язки учасників провадження, а також формують процесуальні наслідки, які впливають на подальший хід кримінального процесу. Не менш важливою є вимога обґрунтованості та вмотивованості: рішення має ґрунтуватись на належних доказах і чітко пояснювати мотиви, з яких воно ухвалене, що є запорукою справедливості та прозорості. Процесуальні рішення повинні відповідати принципам законності, пропорційності, змагальності, а також бути спрямованими на досягнення цілей кримінального провадження – встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для кримінального провадження, захист прав і законних інтересів учасників, забезпечення ефективності правосуддя.

Відповідно, ознаками процесуальних рішень у кримінальному провадженні, які визначають сутність останніх, є такі: 1) індивідуально-правова спрямованість – рішення стосується конкретної особи, ситуації або стадії кримінального провадження; 2) компетентність суб'єкта – рішення приймається уповноваженим законом органом чи посадовою особою у межах наданих повноважень; 3) дотримання визначеної законом форми – процесуальне рішення фіксується у передбаченій нормами процесуального права формі (наприклад, постанова, ухвала, вирок тощо); 4) обов'язковість виконання – рішення є обов'язковим для адресатів і підлягає виконанню, забезпечується державним примусом у випадку ігнорування; 5) виникнення, зміна чи припинення юридичних прав і обов'язків – рішення породжує, змінює або припиняє процесуальні права чи обов'язки учасників кримінального провадження; 6) правова визначеність і можливість перевірки – рішення має бути чітким, зрозумілим і підлягати перевірці з боку вищих інстанцій (у порядку оскарження чи контролю); 7) обґрунтованість і вмотивованість – рішення повинно ґрунтуватися на фактичних обставинах кримінального провадження, бути належно мотивованим і відповідати принципам справедливості, законності та змагальності процесу; 8) спрямованість на досягнення цілей кримінального провадження – забезпечення балансу між публічними інтересами й захистом прав людини, а також ефективності правосуддя.

Не менш важливим і дискусійним є питання про виокремлення видів процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Зокрема, аналіз положень кримінального процесуального законодавства України демонструє, що процесуальні рішення різняться залежно від суб'єкта їх прийняття, форми прийняття та стадії кримінального провадження, на якому воно приймається. Зокрема, згідно зі ст. 110 КПК України бувають процесуальні рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. При цьому судові рішення можуть прийматися у формі ухвали, постанови або вироку, а рішення слідчого, дізнавача, прокурора – постанови. Законодавець окремо виокремлює такий різновид процесуального рішення в кримінальному провадженні як обвинувальний акт [1].

Проте у ст. 110 КПК України не вказується, що повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, хоча в науковій літературі панує така думка. Наприклад, О.В. Глиняний стверджує, що «повідомлення про підозру і обвинувальний акт у своєму взаємозв'язку є процесуальними рішеннями, які відображують ескалацію процесу переконання державно-владних представників сторони обвинувачення щодо винуватості особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення. Сутнісною спільною рисою обвинувального акта і повідомлення про підозру є їх яскраво-виражена обвинувальна спрямованість, а відмінною – ступінь обґрунтованості викладених тверджень. Незважаючи на те, що повідомлення про підозру (на відміну від обвинувального акта) є лише попереднім ймовірним припущенням про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, до прийняття даного рішення необхідно підходити вкрай вважливо, оскільки саме повідомлення про підозру (а не обвинувальний акт) є юридичною підставою відповідальності держави перед людиною в разі помилкового притягнення до кримінальної відповідальності» [4, с. 13]. Як указує з цього приводу С.О. Шульгін, «закон не відносить повідомлення про підозру до процесуальних рішень, однак комплексний аналіз положень КПК України та практики застосування цього процесуального акту дає підстави зробити висновок, що повідомлення про підозру є саме процесуальним рішенням» [10, с. 210]. Подібної позиції

дотримується В.О. Гринюк, стверджуючи, що «підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням із прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та у якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків» [11, с. 36–37].

Значно ширший перелік процесуальних рішень слідчого, прокурора на стадії досудового розслідування, аніж зазначено в ст. 110 КПК України, пропонує С.О. Шульгін. На його думку, такими рішеннями є: «внесення відомостей до ЄРДР; постанова; письмові вказівки прокурора; клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором; письмове повідомлення про підозру; обвинувальний акт». При цьому вчений указує, що «юридичною їх властивістю (залежно від різновиду) є наявність вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частини з прийняття правового рішення для досягнення завдань кримінального провадження» [5, с. 16]. Своєю чергою, В.І. Чорнобук пропонує виокремлювати дві групи процесуальних рішень органів досудового розслідування як об'єкту судового контролю: «1) рішення органу дізнання, слідчого, погоджені з прокурором або самого прокурора, висловлені у формі подання, з яким вони звернулися до суду; 2) рішення органів розслідування, висловлені у формі постанови» [2, с. 11].

Враховуючи положення кримінального процесуального законодавства, а також наукові дискусії щодо сутності та особливостей процесуальних рішень, пропонуємо таку класифікацію процесуальних рішень у кримінальному провадженні: 1) за суб'єктом прийняття: рішення органу досудового розслідування (слідчого, дізнавача) – постанови, письмові вказівки, повідомлення про підозру тощо; рішення прокурора – погодження процесуальних дій, письмові вказівки, постанови, обвинувальний акт; рішення слідчого судді – ухвали щодо забезпечення прав і свобод у рамках здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням; рішення суду – ухвали, вирoki, постанови; 2) за формою процесуального акта: постанова, ухвала, вирок, обвинувальний акт, повідомлення про підозру, письмові вказівки та клопотання, внесення відомостей до ЄРДР; 3) за стадією кримінального провадження: рішення на стадії досудового розслідування; рішення на стадії судового провадження; рішення на стадії апеляційного та касаційного перегляду; 4) за правовими наслідками: рішення, що породжують нові юридичні права або обов'язки (наприклад, повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу); рішення, що змінюють або припиняють права чи обов'язки (закриття кримінального провадження, зміна повідомлення про підозру, зміна запобіжного заходу); рішення, що регулюють хід провадження (призначення експертизи, залучення перекладача, проведення обшуку, тимчасове вилучення майна тощо); 5) за змістом і спрямованістю: обвинувальні, виправдувальні та процедурні рішення; 6) за способом прийняття: індивідуальні та колегіальні рішення.

Висновки. Отже, з урахуванням вищезазначеного пропонуємо під процесуальними рішеннями в кримінальному провадженні розуміти індивідуально-правові акти, які приймаються компетентними суб'єктами у встановленій законом процесуальній формі, спрямовані на вирішення питань, що виникають під час кримінального провадження й які призводять до виникнення, зміни або припинення юридичних прав та обов'язків його учасників, формують процесуальні наслідки, гарантують баланс між публічними інтересами держави та захистом прав людини, обов'язкові для виконання й можуть супроводжуватися примусовою силою держави. Види процесуальних рішень у кримінальному провадженні виокремлюються за такими критеріями: за суб'єктом прийняття, за формою процесуального акта, за стадією кримінального провадження, за правовими наслідками, за змістом і спрямованістю, за способом прийняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Стор. 474. Стаття 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2007. 19 с.
3. Пастух А.Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Львів, 2021. 223 с.
4. Глиняний О.В. Обвинувальний акт в системі процесуальних рішень досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2021. 20 с.
5. Шульгін С.О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпро, 2021. 20 с.

6. Шульгін С. Поняття процесуального рішення слідчого, прокурора на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 206–210. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.37>.
7. Глинська Н.В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 238 с.
8. Климчук М.П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2. Т. 8. С. 55–60.
9. Бурлака Я.А. Ухвалення слідчим процесуальних рішень на початку досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (91). С. 262–271. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.4.25>.
10. Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 208–214. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.39>.
11. Гринюк В.О. Спростування стороною захисту підозри (первинного обвинувачення) під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 34–39.